

Marc Saxer

Hluboký zlom

Koronavirová krize působí šok ve všech systémech, které v naší společnosti fungují. Tak radikální situace s sebou ovšem nese také šance.

Nikdo neví, jak dlouho bude pandemie trvat, kolik lidí onemocní, jaké množství životů si vyžádá. Již dnes se ovšem začínají ukazovat hospodářské a politické důsledky koronavirové krize. Opatření na zadržení pandemie přerušují po celé planetě chod veřejného života. Nejprve Čína a pak i ostatní země začaly odstavovat výrobu. Rozpojily se globální dodavatelské řetězce. Není třeba mnoho fantazie, abychom tušili vlnu bankrotů v řadě vyčerpaných odvětví.

V uplynulých dnech dominovaly médiím zprávy o hromadném skupování potravin a dalšího zboží. Do nákladnějších nákupů se ale znejistění konzumenti spíše nepouštějí. Po stresu na straně nabídky se tedy začíná hroutit také konzum. Tato vychýlení trhu mohou poslat již beztak slábnoucí evropské ekonomiky do recese.

Náhlé zhroutil čínské poptávky otřáslotruhy se surovinami. Poté, co se Organizací zemí vyvážejících ropu (OPEC) podařilos Ruskem dohodnout na přiškrcení výroby kvůli stabilizaci cen, změnila Saúdská Arábie svou strategii a na trhy pumpuje záplavu levné ropy. Důsledkem je zhroutil cen ropy na historická minima. To sice průmyslu a spotřebitelům přinese krátkodobé ulehčení, ale cenové války o ropu, obavy o recesi a kalamitana finančních trzích povedou k pádu burz. Finančnímu infarktu se zatím podařilo předejít jen díky koordinovanému zásahu všech velkých centrálních bank.

Některé státy, v čele s Německem, rychle odsouhlasily rozsáhlé záchranné balíčky, aby odvrátily hrozící hospodářskou krizi. I Spojené státy teď plánují rozsáhlé konjunkturní pobídky. Zda tato a další okamžitá opatření pomůžou zastavit ekonomický sestup, bude podmíněno hloubkou krize, která se zažrala do systému. Při minulých epidemiích se ekonomika většinou po krátkém a ostrém propadu vrátila na cestu růstu. Zda to tak

bude i v případě koronaviru, bude záviset také na délce trvání pandemie.

Větší obavy ovšem vyvolávají šokové vlny, které teď procházejí ochořelými finančními systémy a posilují znepokojivé trendy přítomné již dříve. Řada amerických podniků a domácností je předložena. V Číně jsou zavaleny dluhy stínové banky, realitní firmy, státní podniky a provincie. V Evropě se banky dosud nevzpamatovaly z krize. Znovu zažehnout eurokrizi může ekonomický kolaps v Itálii. Velikost strachu ze zhroutil těchto domečků z karet dokládá útěk investorů k bezpečnějším státním dluhopisům. Koronavirová krize by mohla nastartovat řetězovou reakci, na jejímž konci máme co do činění s globální finanční krizí.

Na rozdíl od finanční krize v roce 2008 tentokrát ale centrální banky nejsou připraveny „sáhnout pro kaštiny do ohně“. Doposud se úroky ve všech velkých ekonomikách pohybují na historickém dně. Americká centrální banka proto přešla k přímému poskytování likvidity trhům skrze zpětný odkup cenných papírů. Nová šéfka Evropské centrální banky Christine Lagardeová nejdříve oddálila evropskou reakci na krizi, čímž vyprovokovala spekulace proti evropské soudržnosti. Mezitím se ale všechny velké centrální banky spojily v koordinované intervenci proti panice na trzích. Zásadní otázka však zní, zda je vůbec možné koronavirovou krizi porazit pomocí nástrojů finanční politiky. O tom rozhodne povaha krize.

Současná krize se totiž zdaleka neomezuje na ekonomickou sféru. Testována bude i schopnost států jednotlivě či koordinovaně chránit život a zdraví občanů – čili nic menšího než potvrdit základní důvod existence Leviatana.

Konec ropy?

V autoritářských režimech Eurasie je ve hře legitimize moci silných mužů, jejichž mocen-

ské ratio spočívá v základním slibu „ochráním vás“. Čínský prezident Si Ťin-pching to pochopil a bez ohledu na jakékoli náklady zavádí drastická opatření proti šíření viru. Jeho protějšky v Thajsku a na Filipínách naopak vzali nůžku na lehkou váhu a na jejich hlavu se snáší kritika i ze strany podporovatelů. Zda dodrží Donald Trump svůj hlavní slib ochránit Ameriku před vnějšími ohroženími, s určitou pravděpodobností rozhodne výsledek amerických voleb.

Koronavirová krize může odhalit prázdnotu vládnoucích populistů, pro jejich ideové klony v opozičních lavicích je ale vítanou potravou. Z pohledu mnoha občanů ztratily demokratické státy kontrolu již během krizí v letech 2008 a 2015. Mnozí se strachují, jestli po desetiletích podvyživeného státu, především nedofinancovaného zdravotnictví, jsou ještě země vůbec schopny odolat takto velké krizi. V mnohých se veřejně mínění obrací proti volnému pohybu peněz, zboží a osob.

Řada Italů se již dlouho obává, že se Itálie přidá k poraženým globalizace a eurozóny. Teď k tomu přibývají opatření výjimečného stavu, ekonomický šok a nová uprchlická krize. Lombardský pravicový populistický Matteo Salvini není jediný, kdo ví, jak z přisad „otevřené hranice, nebezpeční cizinci, zkorumpované elity a bezbranný stát“ namíchat toxický lektvar. Stojíme tedy před zkouškou pro liberální demokracie v Evropě. V obraně před pravicovými populisty nyní musejí demokraté ukázat, že jsou schopni chránit zdraví a život občanů.

Do jaké míry však smějí být omezeny občanské svobody? Jak dlouho má trvat výjimečný stav? Tolerovaly by západní společnosti podobně drakonická opatření jako v Číně? Máme snad dokonce dát jako východoasijské společnosti přednost kolektivu před jednotliv-

cem? Jak je možné omezit šíření pandemie, pakliže občané nebudou dodržovat doporučení o „sociální distanci“? A co vlastně znamená solidarita s ostatními, když jediné, co můžeme dělat, je izolovat se?

Globální pandemie volá po koordinované globální odpovědi. Státy ale zatím hledají záchranu po vlastních cestách. V samotné Evropě chybí vzájemná solidarita. Především Itálie se cítí – stejně jako předtím v eurokrizi

a uprchlické krizi – ponechána na holičkách. Nedostatek evropské solidarity šikovně využila Čína a do Itálie, partnerské země v projektu Stezka a pás, vyslala letadlo naplněné zdravotnickými pomůckami. Berlín mezitím pochopil geopolitický rozměr dvojité koronavirové a uprchlické krize a obává se pokusů vnějších mocností rozdělovat Evropu. Zákaz exportu zdravotnického vybavení byl opět uvolněn a Itálii byla přislíbena okamžitá pomoc v podobě milionu roušek.

Pro beztak již zkoušené transatlantické partnerství je krize další zkouškou. Rozhodnutí prezidenta Trumpa bez konzultace s evropskými spojenci izolovat Spojené státy vysílá jasný signál. Americký pokus převzít firmu CureVac sídlící v Tübingenu, a exkluzivně si tak pro sebe zajistit vakcinační látku, dokonce eskaloval v potyčku s Berlínem. Za těchto podmínek stěží můžeme doufat v koordinovanou reakci na krizi. Na Západě zatím platí heslo: každý sám za sebe.

Na globální úrovni dokonce krizi ještě víc rozdmýchávají konflikty mezi velmocemi. Především ropná cenová válka je hnána geoeconomickými motivy. Konflikt mezi Saúdskou Arábií a Ruskem vyvolává otazníky nad další existencí kartelu OPEC. Velkým poraženým tohoto historického procesu by ale nakonec mohl být vysoce zadlužený americký sektor

• • •

Globální krize posílila vědomí, jak křehký se náš svět stal skrze hyperglobalizaci. Pravicoví populisté chtějí uzavírat hranice a izolovat se před světem. To je ovšem nesprávná odpověď na globální výzvy, jako jsou epidemie, války, uprchlictví, obchod a změny klimatu. Naším cílem by měl být boj proti příčinám těchto krizí.

těžby a zpracování břidlicové ropy. Zda se tedy Američané opravdu budou moci radovat z nižších cen na pumpách, jak jim slíbil jejich prezident, záleží na tom, kdo v této opotřebovací válce vydrží nejdéle. Rusko a Saúdská Arábie mají každopádně dominantní zájem na tom, aby americký konkurent financovaný skrze úvěry vypadl ze hry.

Ať dopadne ropná cenová válka jakkoli, poměr sil na ropných trzích se přeskupí. Zajímavý zvrat by také mohla prodělat už dekády trvající zuřivá debata o „peak oil“, tedy ropném zlomu. Nakonec by totiž mohly osud ropného průmyslu zpečetit zatím ještě zdaleka nedocházející zásoby fosilních paliv. V situaci trvale nízkých cen se totiž zkrátka ekonomicky nevyplatí tyto zásoby těžit. Mohl by tedy geo-ekonomický konflikt nechtěně přivodit konec fosilní éry?

Krise také přilévá olej do ohně čínsko-amerického konfliktu. Již drahnou dobu existuje ve Washingtonu nadstranický konsenzus odpoutat americkou ekonomiku od čínské a soka v globální dominanci nepodporovat vlastními penězi a technologiemi. Globálně působící firmy teď musejí přes noc nově uplést své dodavatelské řetězce. Vráti se všechny tyto koncerny do Číny, až pomine bezprostřední krize? Šéfové koncernů si potom pravděpodobně dobře rozmyslí, zda vědomě neignorovat povely přicházející z Washingtonu.

A jak se v krizi zorientují evropské podniky poté, co se vyšly najevo náklady příliš velké závislosti na Číně? Sílu amerického tlaku mohou Evropané již několik měsíců pocívat ve sporech o to, zda má být čínská firma Huawei vyloučena ze zakázky na budování infrastruktury pro evropskou síť 5G. Koronavirová krize by tedy mohla uspíšit vývoj, který se odehrává již delší dobu: deglobalizaci. Výsledkem by mohl být rozpad globální dělby práce na konkurující si ekonomické bloky.

Vše najednou běží velmi rychle. V řádu hodin se do ekonomiky pumpují sumy, vedle kterých vypadají „radikální“ sliby demokratického kandidáta na prezidenta Sanderse jako drobné kapesné. Němečtí politici, kteří se ještě včera pohoršovali nad myšlenkovými experimenty předsedy mladých socialistů Kühnerta, dnes s vážnou tváří uvažují o zestátnění podniků. Co bylo v debatě o klimatu odbyto jako

naivní dětinské sny, je teď smutnou skutečností: globální letecká doprava dostává stop. Hranice, které se během uprchlické krize jevilo nemožné uzavřít, jsou dnes zavřeny. A jen tak mimochodem pohřbívá konzervativní bavorský premiér Söder „černou nulu“: „Nebudeme řídit naše kroky podle otázek účetnictví, ale podle toho, co potřebuje Německo.“

Éra neoliberalismu, tedy převaha zájmu trhu nad všemi ostatními zájmy společnosti, spěje ke konci. Všechna tato opatření jsou samozřejmě důsledek výjimečného stavu. Občané si na ně ale vzpomenou, až zase brzy uslyší, že „není žádná alternativa“. S krizí se dala do pohybu dlouhodobě strnulá politika. Po čtyřech dekadách neoliberální skepse vůči státu se vyjevuje, co dlouho podléhalo zapomnění: pokud chtějí, mají státy nadále enormní manévrovací prostor.

Zážitek nás mění

Koronavirová krize jako reflektor osvětluje geopolitické, ekonomické, ideologické a kulturní zlomy naší doby. Signalizuje tato krize dokonce i bod, na kterém se láme jedna epocha a začíná nová? Skončí éra globalizace rozpojením velkých hospodářských celků? Povedou cenové války o ropu ke konci fosilního průmyslu? Přechází globální finanční systém do nového režimu? Přechází štafeta garanta systému od Spojených států k Číně, anebo jsme svědky zrodu multipolárního světa?

Jisté je, že koronavirová krize umožní vyvstat řadě tendencí, které již delší dobu působily skrytě. Všechny se v dechberoucím tempu ovlivňují navzájem. Jejich komplexita naznačuje, že současná krize zasáhne hlouběji než poslední finanční krize. Pandemie by se mohla stát zapáleným doutnákem globální systémové krize.

Koronavirová krize představuje gigantický pokus naživo. Miliony lidí experimentují s novými způsoby organizace dne. Jindy cestující obchodníci přestupují z letadel na videokonference. Univerzitní přednášející pořádají webináře. Zaměstnanci pracují z domova. Mnozí z nich se po krizi opět vrátí ke starým vzorcům. Ale řada z nich už udělala zkušenost, že nový způsob práce nejen funguje, ale je také ohleduplnější k životnímu prostředí a rodině. Tohoto momentu vychýlení ze zažitých kolejí a bezprostředně prožívané

zkušenosti zpomalení musíme využít a generovat z nich dlouhodobou změnu chování ve prospěch boje se změnami klimatu.

Neoliberální pohled na krizi v jeho cyničnosti nejlépe ztělesnil britský novinář Jeremy Warner: „Z ekonomického hlediska a dlouhodobě by tato krize mohla být dokonce výhodná, protože zredukuje stavy (sic!) disproportčně starých členů domácností.“ V ostrém protikladu k nesolidárnímu chování států ovšem lidé ve svém sousedství, na pracovišti nebo kruhu přátel zažívají vlnu solidarity. Kdy naposledy byla kapitalistická mašinerie pozastavena, aby byli ochráněni staří a nemocní? O tuto žitou solidaritu se můžeme opřít, až budeme chtít celek společnosti uspořádat solidárněji. Pokud se nám podaří krizi společně zvládnout, vytvoříme tak symbol začátku nové éry: „Společnost, která drží pospolu, zvládne jakoukoli výzvu.“

Reakce na krizi v sobě ovšem skrývá i nebezpečí. Po celé zeměkouli se zavírají hranice, anulují se víza a zavádějí zákazy vstupu cizincům. Rekordní zakázky na průmyslové roboty naznačují, že tento zásadní krok k automatizaci má den ode dne posilovat odolnost průmyslu proti výpadkům. Oba trendy hrozí ještě urychlit spirálu ztráty pracovních míst, strachu ze sociálního sestupu, resentmentů proti přistěhovalcům a politické revolty proti liberálnímu establishmentu.

Liberální ekonom Philipp Legrain právem varuje: „Koronavirová krize je politický dárek pro nativistické nacionalisty a protekcionisty. Posílila vnímání, podle kterého jsou cizinci hrozbou, a že se v krizi nemůžeme vždy spolehnout na své sousedy a blízké spojence.“ Nemůžeme pravicovým populistům přenechat pozici vysvětlovat krizi. Odpovědí na globální výzvy nesmí být národní egoismus a odstřížení od zbytku světa, ale solidarita a mezinárodní spolupráce.

Zdroje jsou

Mnoho především mladých lidí poprvé v životě zažívá národní výjimečný stav. V řádu dní jsou v dosud nepředstavitelném rozsahu omezovány občanské svobody. Nejen v Číně, ale i uprostřed Evropy jsou ve velkém stylu nasazovány technologie, které mají sledovat a regulovat chování občanů. Jako tomu bylo už při „boji proti teroru“, zůstanou nyní vydáváná

nařízení platit i po skončení krize. Za normalizovaným výjimečným stavem nemusíme hned jako Giorgio Agamben nebo Naomi Klein tušit záměr jednotlivce vycvičit na krizový kapitalismus. Přesto musíme zabránit, aby byla permanentně podryvána naše základní práva.

Slavoj Žižek trefil hřebíček na hlavičku ve svém varování, že: „Lidé po právu vidí jako zodpovědnou státní moc: máte moc, tak teď ukažte, co umíte! Výzva pro Evropu spočívá v tom, aby dokázala, že to, co se provádí v Číně, lze dokázat transparentním a demokratickým způsobem.“ Jak to zvládnout, aniž by došlo k nadměrnému omezení občanských svobod, přesvědčivě ukázaly východoasijské demokracie v Jižní Koreji, Japonsku a na Taiwanu. Úspěšný krizový management by i u nás posílil důvěru v demokratický stát. V krizi nadchází hodina kompetentního, aktivního a chránícího vládnutí.

Aby se to podařilo, musí být učiněno všechno pro to, aby se po léta nedofinancované systémy zdravotnictví mohly vypořádat s přívalem nemocných. Nyní v krizi se vymstilo zavírání komunálních klinik, chronický nedostatek ošetřovatelského personálu a žalostné technické vybavení. V málokterou dobu může mít požadavek na deprivatizaci více podpory. Španělsko v krizi bleskově zestátnilo všechny privátní kliniky a zdravotnické služby. I v Německu se rozběhla debata, jestli bylo skutečně tak moudré podřídit naše soužití diktátu trhu. V budoucnu již nesmí stát v centru zájmu na poli péče profit jednotlivců, ale všeobecný prospěch.

Znovuvybudování pečovatelských a zdravotnických služeb si vyžádá investice v miliardové výši. Spolková kancléřka Merkelová zdůraznila, že dluhová brzda se nevztahuje na případy jako je tento: „Není teď pro nás téma, jak bude nakonec vypadat bilance rozpočtu.“ V krizi rozevívá německá vláda záchranný ekonomický padák bez historické paralely, pro drobné podnikatele, přes svobodná povolání až po velké koncerny. „Podnikneme všechny možné kroky“, ujišťuje spolkový ministr financí Scholz. Záruky ve výši půl bilionu eur jsou pouze začátek, ujišťuje ministr průmyslu Altmaier.

V krizi jsme tedy zase všichni keynesiáni. Na rozdíl od finanční krize z roku 2008 se ale po krizi již nesmíme vrátit k politice

úspor. Po dekáдах úsporné politiky je nahlodán sektor zdravotnictví a školství, komunální správa, dopravní infrastruktura, spolková armáda a policie. Abychom občany zbavili strachu ze ztráty kontroly, připravili ekonomiku a společnost na digitální revoluci a v neposlední řadě se vypořádali se změnami klimatu, budou nutné investice v historickém rozsahu.

Globální krize posílila vědomí, jak křehký se náš svět stal skrze hyperglobalizaci. V globálně propojeném světě překračují pandemie hranice ve vysokém tempu. Globální dodavatelské řetězce se mohou až příliš snadno rozpojit. Finanční trhy jsou náchylné ke krizím. Pravicoví populisté chtějí uzavírat hranice a izolovat se před světem. To je ovšem nesprávná odpověď na globální výzvy, jako jsou epidemie, války, uprchlictví, obchod a změny klimatu. Naším cílem by naopak měl být boj proti příčinám těchto krizí. K tomu je potřeba postavit odolný základ pro světovou ekonomiku.

Následkem koronavirové krize se globální dodavatelské řetězce beztak nově orientují. Kratší řetězce, například s americkými výrobkami v Mexiku a evropskými ve východní Evropě, jsou stabilnější. Evropa se musí stát opět technologicky suverénní. K tomu musíme úžeji spolupracovat ve vědě a při vývoji. Globální finanční systém, který drží dohromady jen vlákénka a nitky, urgentně potřebuje nové uspořádání. Již déle než deset let se centrálním bankám nedaří čistě finanční politikou vypořádat se s deflačními tendencemi. V krizi se teď vlády zapojují do hry skrze expanzivní fiskální politiku. Politicky z toho musíme vyvodit, že je třeba posílit základní logiku parlamentarismu: žádné zdanění bez reprezentace. Finanční systémy musejí opět podléhat demokratické kontrole.

Z příliš rozsáhlých vzájemných závislostí vznikají konflikty. Tyto konflikty je nezbytné mírnit mezinárodními normami a multilaterální spoluprací. Kompetentní krizový management Světové zdravotnické organizace demonstruje akceschopnost multilaterální spolupráce při boji s pandemií. Na rozdíl od finanční krize v roce 2008 ovšem zatím neexistuje koordinovaná odpověď dvaceti největších ekonomik. Geopolitická rivalita

velmocí na jedné straně a pravicově populistické volání po uzavření se před světem na straně druhé blokují posun v mezinárodní kooperaci. Je třeba posílit stávající prvky multilaterální správy konkrétními příspěvky k ní. Proces může začít lepším finančním zajištěním Světové zdravotnické organizace a pokračovat setkáním G20 ohledně koordinace ekonomického krizového managementu. Zde může aliance multilateralistů ukázat svou přidanou hodnotu.

Krize drastickým způsobem občanům demonstrovala, že věci nemohou pokračovat jako dosud. Přání zásadně přeorganizovat naši ekonomiku a soužití nikdy nebylo větší. Zároveň je třeba odvrátit existenční hrozbu, aniž by došlo k omezení demokracie a občanských svobod. Jaká politická síla zde dokáže vyjednat nutné kompromisy? Americká politoložka Sheri Bermanová se s jiskrou naděje ptá: „Může sociální demokracie ještě jednou zachránit svět?“ Chopme se toho.

Text vychází ve spolupráci s kanceláří Friedrich-Ebert-Stiftung v Praze (www.fesprag.cz). Původně vyšel 18. března 2020 v internetovém časopisu Internationale Politik und Gesellschaft (www.ipg-journal.de).

Z německého originálu přeložil Adam Bartoš.

Mezitaluky redakce.

Marc Saxer (1973) je vedoucím Referátu Asie ve Friedrich-Ebert-Stiftung. Byl vedoucím kanceláře FES v Indii a Thajsku a vedoucím projektu *Ekonomie zítřka v Asii*. Věnuje se otázce politického formování sociálních transformací.

